

УДК 378.034

Н.В. ЛІФАРЄВА,
*доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ВТОРИННА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто визначення вторинної соціалізації, проаналізовано сутнісний зміст соціалізації, що розкривається на перетині таких її процесів, як адаптація та інтеріоризація. Проблема вторинної соціалізації людей похилого віку досліджується як соціально-педагогічна проблема для розуміння особливостей соціально-педагогічної підтримки, яка має бути спрямована на досягнення балансу між пристосуванням та автономізацією, формування самовизначення у виборі позитивної стратегії старіння та подолання проявів вікової кризи, актуалізацію потреб у самореалізації, яку вважають результатом ефективної вторинної соціалізації.

Ключові слова: вторинна соціалізація, адаптація, інтеріоризація, пристосування, автономізація, соціально-педагогічна підтримка, самовизначення, вікова криза, самоактуалізація.

Постановка проблеми. У науковому світі не всі учені визнають феномен соціалізації осіб старшого віку. У суспільстві існує думка, що цей процес відіграє велику роль для молодого покоління, що входить у самостійне життя. На відміну від них старше покоління, яке вже пройшло первинну і вторинну трудову соціалізацію, є охоронцем культурно-духовних цінностей і традицій, історично немов призначене для осмислення і передачі свого життєвого досвіду молодим. Проте в сучасних економічних умовах перед представниками старшого покоління постає проблема пристосування і прийняття норм і вимог, що пред'являються ринковою економікою, які йдуть врозріз з установками, цінностями і правилами поведінки, виробленими у радянські часи, в ході соціалізації цих людей на попередніх її етапах.

Щодо специфічності прояву цих процесів у похилому віці, то необхідно зауважити, що відповідно до міжнародної класифікації люди старшого віку в будь-якому суспільстві не можуть розглядатися як однорідна група. У ній можна виділити три підгрупи: похилий вік (60 – 74 роки), старечий вік (75 – 90 років), довголіття (старше 90 років). Згідно з темою нашого дослідження ми розглядаємо соціалізацію людини на етапі похилого віку з переходом в період старості – це віковий відрізок з 60 до 74 років.

Аналіз актуальних досліджень. Вплив соціального середовища на становлення особистості становить суть проблеми соціалізації. Серед представників західної класичної соціології у першу чергу слід вказати на праці М. Вебера, Ф. Гіддінгса та Е. Дюркгейма, а більш сучасні дослідження належать П. Бергеру, П. Бурдьє, Т. Лукману, Дж. Міду, Е. Еріксону та інші, які висвітлювали ті чи інші закономірності соціалізації як механізму включення людини у життєдіяльність суспільства. Поняття соціалізації вивчається філософією, психологією, соціальною психологією, соціологією, історією, етнографією, педагогікою та лежить в основі розуміння багатьох явищ і процесів, що ведуть до становлення і функціонування особистості як суб'єкта соціальних відносин, визначають особливості її формування та взаємодії із суспільством впродовж усього життя.

Якщо підходити до розгляду цих досліджень з точки зору методологічних напрямів, то можна виокремити, що соціально-філософський напрям у вивченні соціалізаційної проблематики представлений у психолого-педагогічній літературі працями Б. Ананьєва, С. Батені-

на, В. Москаленко, П. Паригіна, О. Пенькова, А. Харчева та ін.; соціально-педагогічний напрям – у дослідженнях соціалізації В. Альперовича, О. Безпалько, Б. Бім-Бада, В. Бочарова, Ю. Василькова, Б. Вульфова, О. Газмана, А. Капської, Н. Лавриченко, А. Мудрика, Л. Новикова, В. Петрищева, С. Савченко, С. Харченко, Є. Холостової та ін. Соціально-психологічний напрям представлений такими авторами, як Г. Андреева, Н. Андреевкова, С. Белічева, Я. Колонінський, І. Кон, О. Краснова, О. Леонтьєв, О. Лідере, М. Лукашевич, Р. Немов, А. Петровський та ін. З точки зору науковців, що займаються дослідженням цієї проблеми, соціалізація ніколи не буває повною і ніколи не завершується.

Мета статті – визначити поняття вторинної соціалізації та особливості її проявів у похилому віці.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О. Безпалько, поняття вторинної соціалізації введене для того, щоб відокремлювати трансформації особистості в пізніший період від процесу засвоєння нею елементарних соціальних навичок у дитинстві. При цьому основна увага зосереджена на ситуаціях, коли виявляються і тяжко переживаються особистістю упущення чи неадекватність первинної соціалізації в умовах, що змінюються [1].

Також важливо розуміти, що вторинна соціалізація як сукупність процесів соціально-адаптаційного та розвиваючого характеру:

- по-перше, характеризує зміни в житті попередньо вже соціалізованого індивіда, соціально-зрілої людини – носія сформованих особистісних структур, автономного і відповідального за рішення, що самостійно приймаються;

- по-друге, це соціалізація, яка здійснюється на більш формальному (порівняно з первинною соціалізацією), інституціалізованому рівні;

- по-третє, оскільки перехід у похилий вік пов'язаний із зміною соціальних ролей, придбанням нових статусів, відмовою від колишніх звичок, оточення, дружніх контактів, зміною звичного образу життя, цей процес розпадається на два етапи: десоціалізацію і ресоціалізацію.

Десоціалізація – це відучення від старих цінностей, норм, ролей і правил поведінки. Ресоціалізація – наступний етап – вчення новим цінностям, нормам, ролям і правилам поведінки замість колишніх. У найбільш загальній формі ресоціалізація відбувається кожного разу, коли ми пізнаємо щось, що не збігається з нашим колишнім досвідом. І десоціалізація, і ресоціалізація можуть бути глибокими, інтенсивними і поверховими, такими, що супроводжують нормальні життєві цикли людини.

Розглядаючи проблему вторинної соціалізації, ми виходимо з твердження про те, що вона становить необхідну і невід'ємну частину загальної соціалізації і співвідноситься з нею як частина і ціле. Складаючи органічну частину процесу загальної соціалізації особи, вторинна соціалізація являє собою специфічний прояв загальних законів і закономірностей соціалізації в становленні і розвитку індивідуальної свідомості, формуванні культури особи.

Перш за все це стосується двох фаз соціалізації індивіда – інтеріоризації та соціальної адаптації. Перша фаза соціалізації – інтерналізація (або інтеріоризація) – це такий процес включення соціальних норм і цінностей у внутрішній світ людини, в результаті якого соціальні правила стають внутрішніми для індивіда в тому сенсі, що вони більш не нав'язуються за допомогою зовнішніх регуляцій, а немов накладаються індивідом самим на себе, стаючи частиною його «Я». Так у індивіда виробляється відчуття потреби відповідності соціальним нормам. Характер переведення соціальних норм, цінностей та інших компонентів зовнішнього середовища у внутрішнє «Я» обумовлений структурою кожної конкретної особистості, заданої генетично та сформованої попереднім досвідом.

Процес інтеріоризації у вторинній соціалізації суттєво відрізняється від протікання цього процесу у первинній соціалізації. Вторинна соціалізація людей похилого віку виражається головним чином у зміні їхньої зовнішньої поведінки, вони розуміють відносність і умовність прийнятих у суспільстві норм, правил і цінностей, можуть їх оцінювати і залежно від своєї оцінки приймати або не приймати їх. А тому соціально-педагогічна підтримка вторинної соціалізації людей похилого віку більше спрямована на те, щоб допомогти їм опанувати певні нові навички, необхідні для життєдіяльності, розвивати свою особистість згідно з вимогами часу. Отже, більшій увазі потребує розгляд процесу адаптації і розвитку людини похилого віку.

Соціалізація літньої людини як безперервний процес розвитку і саморозвитку особистості органічно пов'язана із соціальною адаптацією. Поняття «адаптація» є близьким до латинського поняття *adaptio* – пристосовуватися. У нашому випадку саме пристосування можна назвати соціальною адаптацією, адже ми говоримо про пристосування людини похилого віку до нових соціальних ролей та умов життєдіяльності. Соціальна адаптація означає пристосування індивіда до соціально-економічних умов, рольових функцій, соціальних норм, що складаються на різних рівнях життєдіяльності суспільства, до соціальних груп і соціальних організацій, соціальних інститутів, що виступають як середовище його життєдіяльності [5]. Це дозволяє розглядати соціальну адаптацію як один з основних соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості, як процес пристосування індивіда до виконання певної ролі [2, с. 91]. Процес підготовки літньої людини до засвоєння нових ролей вимагає від неї певної підготовки, тобто соціалізації. При цьому рольова визначеність буде розглядатися як фактор рольової адаптації, що є однією із складових соціальної адаптації особистості, та в основі якої лежить співвідношення соціального середовища і людини похилого віку.

Аналіз теоретичних досліджень дозволяє виокремити кілька форм, у яких здійснюється адаптація:

- акомодациї, тобто повного підпорядкування вимогам середовища без їхнього критичного аналізу;
- конформізму, тобто вимушеного підпорядкування вимогам середовища;
- асиміляції або свідомого й добровільного прийняття норм та цінностей середовища на основі особистої солідарності з ними [7, с. 22].

Розрізняють пасивну та активну адаптацію. При пасивній адаптації людина похилого віку не прагне до змін оточуючої дійсності, пасивно реагує на існуючі норми, оцінки, способи діяльності, слабо мобілізує біологічні та психологічні ресурси для пристосування до соціального середовища. Через це при зустрічі літньої людини з певними об'єктивними та суб'єктивними труднощами, хворобами як результат низької адаптації може формуватися соціальна дезадаптація. Дослідження стратегій пристосування до старості людей похилого віку надають багато прикладів пасивного пристосування, що формує так званий, «негативний варіант старіння», на основі проявів якого були також розроблені негативні соціальні теорії старіння. У процесі ж активної адаптації індивід прагне енергійно взаємодіяти із середовищем, впливати на його розвиток та зміни, долати труднощі й перешкоди, вдосконалювати себе і суспільні процеси [7, с. 22].

Як вже наголошувалося раніше, основне завдання розвитку особистості в літньому віці – адаптація до двох процесів, що одночасно протікають: індивідуального вікового розвитку і розвитку суспільства. Активна адаптація як процес, спрямований на збереження особистості, передбачає її якісні зміни, може бути засобом водночас збереження і змін людини в нових умовах. Прояв активності у вирішенні протиріч між умовами буття, що змінюються, і реальними можливостями задоволення потреб та інтересів приводить до розвитку особистості людини похилого віку.

Відзначимо, що, на наш погляд, ділення процесу соціалізації на фази – це вельми умовна річ. Скоріше мова повинна йти про паралельне протікання різних процесів, один з яких виступає як детермінуюча підстава.

Соціальна адаптація (інтегрованість з суспільством) і соціальна автономізація (диференціація людини і суспільства) – це дві групи завдань, які вирішує людина в процесі соціалізації. Успішна соціалізація передбачає певну рівновагу між ідентифікацією з суспільством і відокремленням в ньому. Адаптована в суспільстві людина, що не здатна протистояти йому (конформіст), а також людина, не адаптована в суспільстві, є жертвою соціалізації [4]. Дослідження А. Мудрика показало, що у тих кардинальних змінах, що сталися у суспільстві за останні 20 років, у тій соціальній політиці, яка складається у державах пострадянського періоду, багато хто з людей, особливо похилого віку, почуваються як «жертва соціалізації». Але це питання для особливого глибокого дослідження.

Розгляд проблеми відособлення набуває особливого значення для людини похилого віку, яка переживає, з одного боку, специфічні для цього віку потреби у самоідентифікації, самореалізації та незалежності, а з іншого – відчуває загострене почуття самотності перед проблемами екзистенційного порядку, потребу у спілкуванні та повазі.

Відособлення – процес автономізації людини в суспільстві. Як зазначає А. Мудрик, цьому процесу притаманні:

- потреба людини мати власні погляди і наявність таких – ціннісна автономія;
- потреба мати власні прихильності, обрані незалежно від оточуючих – емоційна автономія);
- потреба самостіно вирішувати особисті проблеми, здатність протистояти тим життєвим ситуаціям, які заважають її самовизначенню, самозмінам, самореалізації, самоствердженню – поведінкова автономія [4].

Таким чином, відособлення – це процес і результат становлення людської індивідуальності, з чого виходить, що в процесі соціалізації закладений внутрішній, до кінця не вирішуваний, конфлікт між мірою пристосування людини до суспільства і мірою відособлення її в суспільстві. Іншими словами, ефективна вторинна соціалізація людини похилого віку передбачає певний баланс пристосування і відособлення, на що і має бути спрямована соціально-педагогічна підтримка.

Якщо розглядати соціальність як природжену властивість індивіда, то і процес соціальної адаптації слід визначити як активно розвиваючий, а не лише як активно пристосовний. Засвоєння нового досвіду суб'єктивне: сприйняття одних і тих же соціальних ситуацій може бути різне. Різні особи можуть виносити з об'єктивно однакових ситуацій зовсім різний соціальний досвід. На цьому положенні ґрунтується єдність соціалізації і індивідуалізації.

Необхідно зауважити, що соціалізація – не протилежність індивідуалізації. Процес соціалізації не веде до нівеляції особистості, індивідуальності людини. Швидше навпаки, в процесі вторинної соціалізації і соціальної адаптації людина похилого віку може придбати здатність до самоідентифікації, самостійного мислення і дії, свою власну індивідуальність, що, безумовно, найчастіше відбувається складним і суперечливим чином.

Підсумовуючи розгляд вторинної соціалізації як необхідної і невід'ємної частини загальної соціалізації, що співвідноситься з нею як частина і ціле, підкреслимо, що у похилому віці більш актуальним стає процес соціальної адаптації, адже мова йде про пристосування людини похилого віку до нових соціальних ролей та умов життєдіяльності. При чому тільки активний її характер зумовлює безперервний процес розвитку і саморозвитку людини похилого віку. Настільки ж важливим завданням вторинної соціалізації людей похилого віку виступає автономізація (відособлення) як процес і результат становлення людської індивідуальності.

Отже, сутнісний сенс соціалізації розкривається на перетинанні таких її процесів, як адаптація і інтеріоризація, а її результативність, як правило, пов'язують з мірою самореалізації. Тут, на наш погляд, явно виявляється відсутність вельми важливої ланки цього логічного ланцюжка інтеграції людини в соціум і культуру. Річ у тому, що процеси адаптації і інтеріоризації, що йдуть паралельно, відображають переважно об'єктивний характер взаємодії особи і світу, що її оточуюче. Самореалізація – це вже суб'єктивний прояв особи, розгортання її сутнісних сил відповідно до привласнених соціальних якостей. Саме процес самовизначення синтезує в певній пропорції, індивідуальній для кожної особи, взаємодію об'єктивної і суб'єктивної складових, що переводить їх потенціал в усвідомлену, цілеспрямовану дію.

З цієї точки зору, проблема самовизначення – це проблема, що вирішується з позиції життєвого вибору. Як зазначають науковці, особистісне самовизначення як процес свідомого визначення суб'єктом своєї сутності та місця в системі суспільних відносин має ціннісно-смыслову природу і виражається в активному ставленні людини до самої себе та навколишньої дійсності (К. Альбульханова-Славська, О. Киричук, С. Рубінштейн).

Дослідники проблеми самовизначення, центральним її моментом вважають усвідомлення суб'єктом потреби у самопізнанні, зміні себе, самовдосконаленні. При цьому зміна суб'єктом себе самого виступає головною смислово-життєвою цінністю, що виражає його внутрішню потребу у саморозвитку, самоздійсненні як вияв інтенції до саморуху. Ці ідеї відображають гуманістичну модель розвитку особистості та є основою суті соціально-педагогічної підтримки, у якій людина визнається суб'єктом, автором і виконавцем генетично зумовленого життєвого проекту. Людину похилого віку необхідно сприймати як суб'єкт свого власного вибору, самосвідомості і самовизначення, і саме в цьому напрямі педагог

покликаний надати йому свою підтримку. Отже, для організації соціально-педагогічної підтримки важливо розуміти, що самовизначення одночасно є процесом і результатом усвідомленого вибору особою своєї позиції, мети і засобів самореалізації в конкретних життєвих умовах.

Самовизначення розглядають як необхідну умову самореалізації, яку ми визначаємо як результат ефективної вторинної соціалізації людини похилого віку. Самореалізація (self-realisation) як суб'єктний прояв особистості, що зумовлює розгортання її сутнісних сил відповідно до власних соціальних якостей найчастіше визначається як реалізація власного потенціалу.

Самореалізація особистості людини похилого віку є процесом, який полягає в перебуванні картини світу, «Я-концепції» і побудові оптимістичного життєвого плану на основі оцінки результатів прожитого життя і власних можливостей, що залишилися. Проблема самореалізації в старості є не лише науково актуальною, але і життєво значущою, оскільки традиційно старість сприймається як вік печалі, втрат, туги і самоти. У той же час геронтопсихологія та соціальна педагогіка розглядають старість як вік розвитку. Ми вважаємо, що літній вік відрізняє особливе призначення, специфічна роль у системі життєвого циклу людини: саме старість забезпечує зв'язок часів і поколінь, окреслює загальну лінію розвитку особистості, дозволяє глибоко зрозуміти, оцінити і пояснити життя як ціле, його суть і сенс.

Систематизація основних уявлень про процес самореалізації у вітчизняній і зарубіжній літературі дозволяє визначити, що самореалізація – це процес розвитку, результатом якого є особистість, що самоактуалізується. У свою чергу, визначимося з близьким поняттям «самоактуалізація», яка розуміється як «вихід людини за межі себе самої» (А. Маслоу), як безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, як звершення своєї місії, або покликання і долі. Джерелом самоактуалізації людини вважають вроджену потребу в самореалізації закладених у ній потенційних можливостей, як глибоке пізнання і, отже, прийняття своєї власної початкової природи, як невпинне прагнення до єдності, інтеграції, або внутрішньої синергії особистості (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм, Е. Шостром, Ф. Перлз), або сенс її життя (В. Франкл, А. Менегетті).

У дослідженнях, присвячених проблемі самореалізації особистості у процесі соціалізації, виокремлюють дві групи чинників, що впливають на цей процес у похилому віці:

1) незалежні від людини – соціальна ситуація, рівень життя, матеріальна забезпеченість, соціально-психологічні умови мешкання літніх людей, вплив на людину засобів масової інформації, екологічний стан середовища;

2) залежні від людини – тип особистості і властиві їй ціннісні орієнтири, готовність до самобудівництва, гнучкість мислення, воля, стратегія старіння та особливості переживання вікової кризи, а також перспектива майбутнього літньої людини тощо.

До умов успішної самореалізації, залежних від людини похилого віку, можна також віднести:

- внутрішню потребу бути зайнятим;
- конструктивну психологічну установку, що включає довіру до інших, адекватне сприйняття сьогодення, оптимістичне ставлення до майбутнього;
- відносно різноманітні інтереси, спрямовані не лише на себе, але і на інших;
- благополучне вирішення завдань вже прожитих етапів життя, життєвий досвід, мудрість;
- психологічну незалежність;
- здатність і потребу до соціальних контактів.

На особливу увагу заслуговує думка С. Кудінова, який основною психологічною умовою самореалізації особистості вважає наявність у людини розвиненої самосвідомості і рефлексії з актуалізованою здатністю пізнавати себе і навколишній світ, реальні і потенційні здібності і можливості, інтереси і цінності, перспективи особистісного зростання [3]. Аналіз поглядів науковців на процес самореалізації у похилому віці показав, що майже всі відзначають його специфічну особливість у тому, що цей процес може бути блокований віковою кризою, яка характеризується неможливістю реалізації життєвих цілей, цінностей, себе в цілому; це період, коли старий світогляд руйнується, постає завдання переглянути свої уявлення про світ і себе, відмовитися від звичних уявлень про цінності, ідеали і норми. До основних ознак життєвої кризи відносять:

- зниження адаптованості;
- зниження рівня самосприйняття;
- примітивізацію саморегуляції.

Вікова криза похилого віку виявляється в таких формах, як криза спустошеності, криза нереалізованості і криза безперспективності. Виникнення кожної форми вікової кризи обумовлюється специфічними умовами. Виникнення кризи спустошеності обумовлюється: відсутністю сім'ї і друзів; негативним ставленням до процесу старіння, старості і літніх; неможливістю подолати суб'єктивні та об'єктивні «Я»-перешкоди. На виникнення кризи нереалізованості впливають: низький рівень освіти; відсутність духовних цінностей, властивих особі, відсутність значущих подій протягом життя. Криза безперспективності пов'язана з негативним ставленням до свого здоров'я, старості і літніх людей; відчуттям непотрібності; відсутністю планів на майбутнє; відсутністю улюблених занять, друзів; відсутністю зусиль, що додаються для розвитку власного потенціалу; перекладанням відповідальності за своє життя.

На противагу цим процесам, результатом ефективної вторинної соціалізації (соціальної адаптованості, соціальної автономії та соціальної активності) є формування самовизначення у виборі позитивної стратегії старіння та подолання проявів вікової кризи, актуалізація потреби у самореалізації. Г. Сухобська і Л. Бергалі запропонували типологію літніх людей за домінуючими орієнтаціями на різні способи самореалізації. До неї включені літні люди:

- що розглядають як головну цінність духовну культуру і пізнання; вони живуть активним інтелектуальним і духовним життям (часом всупереч матеріальним можливостям), навчаються, цікавляться книгами, виставками, вибірково ставляться до радіо- і телепередач;
- що орієнтують свої інтереси і діяльність на опіку дітей і онуків; вони складають значну частину аудиторії шкільних лекторіїв, батьківських зборів, слухачів спеціалізованих радіо і телепередач;
- що займаються прикладною діяльністю (вишиванням, роботою на присадибній ділянці тощо), яка спонукає їх до активної самоосвітньої діяльності;
- що зайняті активною суспільною діяльністю, учасники творчих колективів;
- що занурені в переосмислення і структурування минулого життя, зайняті написанням мемуарів і створенням родинних архівів [6].

Усі перелічені способи самореалізації ми можемо віднести до творчих видів діяльності в широкому сенсі цього слова, оскільки вони орієнтовані на створення нової життєвої ситуації. Творчість є провідним видом діяльності для таких типів літніх людей, що сприяє розвитку їх особистості.

У загальному вигляді самореалізація людини похилого віку:

- дозволяє пізнати себе, з'ясувати всі свої позитивні і негативні якості і максимально вигідно використовувати як ті, так і інші; виявити якості характеру і таланти, які раніше були мов би «заморожені», а в процесі діяльності можуть виявитися повною мірою;
- допомагає знайти сенс існування, позбавитися від туги, нудьги і депресії;
- допомагає любити і цінувати себе, позбавитися від відчуття «непотрібності» і самоти;
- рухає людину вперед, допомагає їй розвиватися і удосконалюватися, згідно з вимогами часу і суспільства, ніколи не зупиняючись на досягнутому результаті.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Узагальнення точок зору дослідників на різні аспекти вторинної соціалізації дозволяє визначити, що це сукупність процесів соціально-адаптаційного та розвиваючого характеру, що стосується змін у житті соціально зрілої людини – носія сформованих особистісних структур, автономного і відповідального за самотійні рішення; це соціалізація, що здійснюється на інституціалізованому рівні та пов'язана з переживанням кризи старіння. Саме тому більш актуальним стає процес соціальної адаптації, адже мова йде про пристосування людини похилого віку до нових соціальних ролей та умов життєдіяльності. Причому тільки активний її характер зумовлює безперервний процес розвитку і саморозвитку людини похилого віку. Настільки ж важливим завданням вторинної соціалізації людей похилого віку виступає автономізація (відособлення) як процес і результат становлення людської індивідуальності.

Самореалізація особистості людини похилого віку є процесом, який полягає в перебудові картини світу, «Я-концепції» і побудові оптимістичного життєвого плану. Проблема самореалізації в старості є не лише науково актуальною, але і життєво значущою, тому що самореалізація відкриває для людини похилого віку нові горизонти у самопізнанні та самозвершенні, отриманні сенсу життя. Специфічною особливістю процесу самореалізації у похилому віці є те, що цей процес може бути блокований віковою кризою, яка характеризується неможливістю реалізації життєвих цілей, цінностей, себе в цілому. Соціально-педагогічна підтримка, спрямована на допомогу у розвитку соціальної адаптованості, соціальної автономії та соціальної активності виявляється у формуванні позитивної стратегії старіння та здатна сприяти подоланню перешкод і проявів вікової кризи, актуалізації потреби у самореалізації.

Список використаних джерел

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К., Центр навчальної літератури, 2009. – 208 с.
2. Гидденс Э. Социология. / Э. Гидденс. – Пер. с англ.; науч. ред. В.А. Ядов; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.
3. Кудинов С.И. Функционально-стилевой подход в исследовании самореализации личности // Наука. Образование. Практика. Сборник материалов региональной межвузовской научно-практической конференции. – Уфа: Восточный университет, 2007. – С. 37–41.
4. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / А.В. Мудрик; под ред. В.А. Сластенина. – М.: Академия, 2005. – 200 с.
5. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
6. Сухобская Г.С. Жизненные ориентации и образование пожилых / Г.С. Сухобская, Л. Бергали // Новые знания. 2000. – № 2. – С. 36–41.
7. Харченко С.Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика / С.Я. Харченко. – Луганськ: ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2006. – 318 с.

В статье рассмотрено определение вторичной социализации, проанализировано, что сущностный смысл социализации раскрывается на пересечении таких ее процессов, как адаптация и интериоризация. Проблема вторичной социализации людей пожилого возраста исследуется как социально-педагогическая проблема для понимания особенностей социально-педагогической поддержки, которая должна быть направлена на достижение баланса между приспособлением и автономизацией, формирование самоопределения в выборе позитивной стратегии старения и преодоления проявлений возрастного кризиса, актуализацию потребности в самореализации, которую принято считать результатом эффективной вторичной социализации.

Ключевые слова: вторичная социализация, адаптация, интериоризация, приспособление, автономизация, социально-педагогическая поддержка, самоопределение, возрастной кризис, самоактуализация.

The article is devoted to analyzing the definition of secondary socialization and the essence of socialization which is revealed when the processes of adaptation and interiorization intersect. The problem of secondary socialization of elderly people is investigated as a socio-pedagogical problem for understanding the peculiarities of socio-pedagogical support which should be directed at 1) the achievement of balance between adaptation and autonomization, 2) the development of self-determination in choosing the positive strategy of ageing and overcoming the manifestations of the age crisis, 3) the actualization of the need for self-realization considered to be the result of efficient secondary socialization.

Key words: secondary socialization, adaptation, interiorization, accommodation, autonomization, social-pedagogical support, self-determination, age crisis, self-realization.

Одержано 24.12.2013.